

Chrámový personál v době Nové říše

Hana Navrátilová

Egyptské chrámy měly mnohé funkce – byly sídly bohů a zemřelých – říkalo se jim také *Hwt nTr* (v případě tzv. zádušních chrámů také *Hwt kA*), což znamená přibližně božské sídlo (příp. sídlo *kA* = jednoho z duševních projevů zemřelého), a někdy také *pr* – dům, samozřejmě daného božstva. Byly tedy především místy kultu, kde byl uložen posvátný obraz božské bytosti. Ale byly také centry vzdělanosti (při chrámu býval například v Nové říši, a možná již dříve, *pr-anx*, dům života“) i hospodářskými středisky. Do této bohaté podoby se navíc v průběhu egyptských dějin postupně vyvinuly, nevstoupily do ní náraz.

Měnila se také chrámová architektura (přehledně Arnold 1986), o nejstarších chrámech zatím není mnoho známo, víme o různých typech archaických svatyní a řada jmen chrámů je doložena v textech. Tyto nejstarší svatyně byly patrně především místy kultu, již proto, že nepůsobí příliš rozlehle. Kamenné monumentální stavby královských chrámů Staré říše však již napovídají, že v chrámovém komplexu se pravděpodobně odehrával mnohem bohatší provoz, a totéž lze říci o monumentálních božských chrámech té doby – slunečních svatyních 5. dynastie, které se stavebně podobaly některým prvkům královských zádušních komplexů, a zřejmě s nimi také funkčně souvisely. Chrámy ovšem nebyly jen monumentálními stavbami s bohatou výzdobou a místy, která strážila posvátná tajemství a chrámové poklady. Byly plné živých lidí, kteří plnili rozličné úkoly a povinnosti, a protože chrám zabezpečoval styk světa bohů a lidí, a rituál byl více než jen symbolickým obřadem k počtě bohů, musel být chrámový personál odpovídajícím způsobem důležitý, a pro příslušné úkoly dostatečně početný a zabezpečený. Pracoval ostatně pro instituci, která byla v očích Egyptanů průsečíkem světa bohů a lidí, živých a zemřelých. Chrám byl utvářen jako *imago mundi* – ideální obraz struktury světa. Zároveň byl místem, kde se člověk účastnil dramatu boje o zachování světového řádu *mAat*.

Obecně víme, že chrámu bohů a chrámy, resp. kaple, zemřelých byly dva hlavní typy chrámových institucí, které je možno ve starém Egyptě potkat. O obou víme od počátků egyptských dějin, byť zejména chrámy bohů prošly od jednoduchých staveb archaické doby po kamenné monumentální komplexy Nové říše a Pozdní doby dlouhým vývojem. Dosud nejstarší známé monumentální božské chrámy jsou výše zmíněné sluneční svatyně. Kaple a chrámy pohřební naproti tomu, byť i ony se velmi změnily v průběhu dějin, jsou již od Staré říše doloženy v rámci kamenné monumentální architektury hrobek a hrobových komplexů.

V obou typech chrámů muselo působit specializované kněžstvo, nebo lépe, lidé znalí rituálu a obřadů, a také množství dalších chrámových zaměstnanců, kteří zajišťovali ostatní funkce chrámu. Jak se vlastně specializovaný chrámový personál vytvořil? Existovalo ve starém Egyptě kněžstvo na plný úvazek? Takové otázky nás jistě nyní napadnou, a jsme přitom ovlivněni také dnešní představou kněžského povolání. Ve starém Egyptě však pozice kněží nebyla zdaleka tak jednoznačná. Především se také měnila v průběhu staletí.

Co se týče kultu bohů, byl jejich prvním obřadníkem – chceme-li knězem – panovník, král (Kees 1953: 1–4). On měl původně jediný právo s bohy komunikovat, byl jejich světu nejbližší a správným provedením příslušných obřadů nejlépe mohl pomoci bohům v jejich obtížném udržování světového řádu, který bylo nutno bránit proti silám chaosu. Tak například bůh Slunce Re každé ráno vyjížděl podle představ Egyptanů na oblohu; ve výjezdu mu bránily různé bytosti představující chaos a hrozbu světu. Bohu Reovi pomáhali nejen ostatní bohové přítomní v jeho bárce, ale také rituály vykonávané v chrámech celého Egypta.

Panovník je také velmi často, přinejmenším od Nové říše pak dokonce masivně, zobrazován, jak v chrámech obětuje a vykonává funkce obřadníka – vidíme ho obětovat bohům při různých svátcích, spatříme ho, jak doprovází a nakuřuje kadidlem bárku, na níž je nesena socha božstva, spatříme ho ale také ve společnosti bohů. Již od počátku egyptských dějin vidíme krále, často postavy stejně velké jako bohové (velikost postavy odráží ve staroegyptském umění význam zobrazeného), jak je bohy přijímán a ochraňován. Byl tedy částečně také v jejich světě.

Samozřejmě však král nemohl ve všech svatyních země vystupovat jako jediný prostředník, a nemohl svůj vládcovský čas vyplnit pouze rituálem. Proto se postupně, objevuje kněžstvo, které přejímá tyto funkce. Jak si povíme dále, po většinu egyptských dějin byli lidé kněžími jen na „částečný úvazek“, po dobu služby v chrámu se podrobovali určitými rituálními předpisům a mimo chrám vykonávali jiné povinnosti a funkce. Král byl teoreticky jediným, kdo mohl kněze jmenovat, v praxi se ovšem kněžské hodnosti začaly dědit v určitých rodinách. Poslední slovo však měl mít při obsazování kněžského úřadu (a s ním spojeného příjmu) vždy panovník (Kees 1953: 3 a násl.) Kněžský titul byl jen jedním z několika či mnoha, kterých mohl jeden člověk za svou úspěšnou kariéru dosáhnout (Pernigotti 1996: 131–136). Obecně řečeno po většinu dějin starověkého Egypta platilo, že kněžské a „světské“ funkce člověk mohl držet naráz, střídát, postupovat z jedné do druhé a nedocházelo přitom k žádným kontradikcím. Nejvíce podrobností o životě a uspořádání chrámového personálu božských chrámů známe z Nové říše.

Naproti tomu chrámy zádušní byly v jistém smyslu prvotně určeny k tomu, aby tam zesnulému obětovali jeho potomci. Dokonce hlavní obřadník pohřbu, kněz sem, kterého potkáváme již od nejstarších dob, je vlastně symbolickou postavou nejstaršího syna zemřelého. Člověk se vlastně se zádušními knězi domlouval, aby za poplatky zajistili jeho zádušní kult – byl tak „pojištěn“ i pro případ, že tak nemohli učinit jeho příbuzní. Zádušní kněží měli původně charakteristický titul *Hm kA*, služebník ducha, nikoliv *Hm nTr*, což je služebník boha a tedy kněz božského, nikoliv zádušního kultu. V případě královského zádušního kultu pak chrámový provoz zajišťoval početný personál. O něm jsme informováni již od dob Staré říše, zejména díky unikátnímu svědectví papyrových archivů, nalezených v Abúsíru. Díky nim víme, že práce v chrámu byla pečlivě organizována. Obřady, přinášení obětí a péče o kultovní předměty byly pouze jednou jejich částí. Další byla správa chrámu, pravidelné kontroly skladů a zásobáren, vedení výplatních listin apod. Kněžský i ostatní personál sloužil v oddílech, a ty se střídaly, řekněme v turnusech. Královské zádušní chrámy se nebývale rozrostly v Nové říši, a velké komplexy, jako například tzv. Ramesseum, zádušní chrám Ramesse II., můžeme dodnes spatřit na západním břehu v Luxoru. Také proslulý terasovitý chrám Hatšepsutin je vlastně chrámem zádušním, a v jistém smyslu se stal vzorem pro chrámy pozdější. Říkalo se jim chrámy milionů let a obvykle neobsahovaly jen místo pro kult krále, ale i bohů, s nimiž byl panovník spojen (viz dále).

Osoby v chrámové službě, hierarchie

1. Kněžstvo a chrámoví zaměstnanci ve starších dobách

Především, jak podotkl výstižně Sergio Pernigotti (1996: 137), ve starém Egyptě bychom správně neměli mluvit o kněžstvu, ale o kněžstvech. Každé božstvo, každá manifestace božstva mohla mít, či měla svou vlastní hierarchii, svůj vlastní kněžský personál, zajišťující mnohé funkce chrámu. Většinou se také nesetkáváme se samostatným *Hm nTr*, doslova služebník boží, tedy kněz, či *Hmt nTr*, doslova služebnice boží, tedy kněžka (o ženách v kněžstvu viz dále), ale člověk v Egyptě byl vždy knězem či kněžkou určitého božstva. Tak například *Hmt nTr Hwt-Hr* – kněžka Hathořina.

Soustředme se nejprve na kněží, na osoby související s rituálem. Obecným označením kněze byl právě titul *Hm nTr*, (plurál *Hmw nTr*, kněžky *Hmwt nTr*) doložený již od Staré říše. Základní a nejnižší kategorie kněží se však nazývala *wab* (zjednodušeně „rituálně čistí“, plurál *wabw*). Kněží *wabw* původně neměli přístup do svatyně, ten byl vyhrazen kategorii *Hmw nTr*.

Jak kněží *Hmw nTr*, tak i *wabw* měli své dohlázele a představené (*jmj-rA Hmw nTr*, *jmj Xt Hmw nTr*, případně *jmj wab* apod.). Velekněží významných bohů, kteří stáli čele jejich kněžských sborů, mívali často specifické tituly. Velekněz menoferského Ptaha se nazýval *wr Xrpw Hmwt* – Vrchní představený řemeslníků, zatímco Reův velekněz v Iunu (Heliopoli) nesl označení *wr mAw* – Největší z vidoucích. Tyto tituly se postupně objevují již od Staré říše, ačkoliv například označení *wab* se stává nejběžnějším titulem kněze v Nové říši a Pozdní době.

Specializovanou a privilegovanou hodností byl kněz-předčítatel – *xrj-Hb*, který je doložen především od Střední říše jako stálá chrámová funkce. Recitoval obřadní texty k rituálům, a setkáváme se s ním v božském

i v pohřebním kultu. Již z počtu různorodých titulů, v nichž je navíc patrná hierarchie, je vidět, že kněžstva v chrámech musela být uspořádána a dobře organizována. Snad i v božských chrámech se ujal způsob kněžstva pracujícího v družstvech – fýlách (zA, viz Roth 1991), které se střídaly v turnusech, jak je dobře doloženo v královských zádušních chrámech Staré říše. Provoz královských chrámů zahrnoval také velkou hospodářskou agendu, především co se týče kontroly příjmů a organizace využití obětí, které se předkládaly božstvu atd., což dokládají jak papyrové archivy z Abúsíru (Stará říše), tak i papyry z Illáhúnu (pyramidové město Senusreta III., Střední říše).

Chrámový personál mimo kněze se označoval ve starších dobách často jako tzv. *xntjw-S*. Ve Staré říši byl chrám důležitým lokálním přerozdělovatelem potravin a dalšího zboží – v tom smyslu, že jeho zaměstnanci, ať kněží, řemeslníci, či další služebníci, dostávali přídělky, které chrámu plynuly z výnosu zádušních statků – královských domén, rozesetých po celém Egyptě. Chrám Střední říše příliš významným hospodářským uzlem nebyl. Bylo to dáno také tím, že až do Nové říše chrám žil ve velké míře pravděpodobně z darů, a svěcené půdy, zatímco chrám Nové říše již sám půdu vlastnil (Kessler 1986).

2. Kněžstvo a chrámoví zaměstnanci v Nové říši

Za Nové říše se administrativa velkých chrámů natolik rozšířila, že kromě početného kněžstva, jehož základní skupiny zůstaly zachovány, najdeme jako chrámové zaměstnance i mnohé další osoby nejrůznějších specializací (viz dále). Chrám Nové říše, zejména chrám božský, se měl stát silnou hospodářskou jednotkou, v případě chrámů významných božstev dokonce ve státním měřítku. Došlo tedy k významné změně v socioekonomickém postavení chrámu a jeho zaměstnanců. Nejmajetnější přitom byly chrámy v mocenských centrech – střediscích dynastického kultu. Chrámy v provinciích si zachovaly sice mnohdy prestižní postavení, a místo krajského správce a představeného chrámu mohlo být dobrou hodností (Kees 1953: 48 a násl.), kterou se rodiny význačných úředníků či odměněných válečných veteránů za 18. dynastie mohly snažit udržet dědičně, přesto však se tyto oblastní chrámy nestávaly takovými středisky moci jako chrámy ve Vasetu či Mennoferu.

Kněží měli pochopitelně v řízení a správě chrámu hlavní slovo, například ve velkém Amonově chrámu ve Vasetu (Karnak) byl po veleknězi (*Hm nTr tpj* – První sluha boží) – často jednou z nejdůležitějších osobností hospodářské zprávy tzv. druhý prorok Amonův, tj. druhý nejdůležitější kněz. Po něm následovali 3. a 4. prorok, resp. sluha boží, se starým titulem *Hm nTr*, a poté řada kněží „střední vrstvy“. Takové uspořádání sice nemusel mít každý chrám, Amonův kult ve Vasetu byl přece jen jedním z hlavních náboženských míst v zemi, ale i v ostatních chrámech lze očekávat podobnou hierarchii. Toto uspořádání chrámu s hlavním knězem v čele, který měl k ruce malý štáb vyšších kněží, a potom fýly kněží střídajících se opět v turnusové službě při obřadech, je novoříšskou novinkou, byť má starší kořeny. Kněží ve fýlách – oddílech, většinou mají titul *wab*, a již nejsou nijak vyloučeni z obřadů, jako tomu bylo dříve. Objevují se také kněží s titulem boží otec (*jt-nTr*), kteří vykonávají pomocnou službu při obřadech, například rituálně očišťují cestu před procesím apod. I tito kněží mohli být pouze po určitou dobu ve službě, a jinak pracovat jako řemeslníci pro chrám a podobně (Helck 1982: 1089). Novinkou je vysoký titul Dohlizitele všech božích sluhů Horního a Dolního Egypta, což byl úřad, často zastávaný Amonovým veleknězem, a jeho účelem měl například být dozor nad rozdělováním obětí chrámům po celé zemi.

V uspořádání novoříšského chrámu je asi nejvíce a místě mluvit o kněžstvu „na plný úvazek“, přesto však není vždy pravidlem, že by například držitelé vysokých úřadů byli pouze kněžími (viz o tom dále). Zdá se však, že zejména kategorie kněží *wabw* byla povinována systematicky dodržovat rituální předpisy, a pracovala v chrámech trvale a nedržela tedy pouze časově vymezenou službu (například určený úkol vykonávaný periodicky, jednou za určitou dobu), z níž plynuly příjmy. To mohla být naproti tomu situace ostatních skupin kněží, ať již vysoce, či naopak nížeji postavených.

Kněží při chrámové službě – a kněží *wabw* po většinu času – museli dodržovat řadu předpisů, zejména týkající se osobní a tím tedy i rituální čistoty, museli se několikrát denně mýt, holit si tělo včetně hlavy, oblékat se do lněných děvů, a přímo při chrámové službě dodržovat předpis sexuální abstinence – pohlavní styk v chrámu byl pravděpodobně přísně tabu.

Chrámový provoz za Nové říše

Každý chrám měl obsáhlý rituální provoz a také mimorituální – vzdělávací, administrativní a hospodářský. Tyto skutečnosti lze dobře doložit u chrámů Nové říše, a také Pozdní doby – také proto, že máme štěstí na mnoho zachovaných pramenů, pocházejících z těchto dob.

Zejména u božských chrámů Nové říše byl hospodářský provoz chrámu velmi komplexní. Je to patrné též v tom, že můžeme doložit mnohem větší diferenciaci titulů chrámového personálu, přibývá správců, objevuje se chrámový pokladník apod. Dohlízejí potom na kanceláře plné písařů, kteří kontrolují velké hospodářské provozy, dovidáme se o chrámových statcích, stádech, řemeslnických dílnách atd. Všichni jejich pracovníci jsou vlastně také chrámovým personálem. Škála prací, řemesel a výroby, která je s novoříšským velkým chrámem spojená, z něj činí ve státě prakticky samostatnou hospodářskou jednotku. Královské dekrety (například tzv. Dekret z Nauri krále Sethiho I. z 19. dynastie) potom osvobozují chrámy od různých povinností (již královské dekrety Staré říše ostatně osvobozovaly kněze od pracovní povinnosti a chrámové majetky od poplatků).

Primárním „provozem“ chrámu byl samozřejmě rituál a obřady. V chrámech či kaplích zemřelých se rituál koncentroval na obětování zesnulým, a na související obřady. V chrámech bohů šlo o uspořádaný sled rituálních úkonů, které zahrnovaly probuzení sochy božstva ráno, ranní obětování, a zase naopak večerní obřady a uložení božstva k spánku. K denním úkolům přistupovaly pak úkoly sváteční – vynášení bárky, vedení procesí, nakuřování kadidlem apod.

1. Božský chrám za Nové říše

Božský chrám za Nové říše se nám dnes může jevit jako standardní chrám, jako vzor zralé architektonické formy, který přežival do následujících období. Přesto však najdeme řadu variací, a chrámových komponent využitých v různém sledu a složení u různých chrámových komplexů (chrámová architektura byla silně ovlivněna tradicí, srov. Baines 1997: 226–227). Chrám měl danou strukturu, rozmístění místností se v mnohých chrámech opakuje jen s variacemi danými různými rozměry. Jeho rozdělení architektonické přirozeně odráželo rozdělení funkční. Skladbě chrámu samozřejmě odpovídaly i požadavky na chrámový personál, jehož přístup do jednotlivých částí chrámu byl řízen jeho postavením a hodností. Do velkých nádvoří vstupovali skrze brány pylonů obyčejní lidé, ve sloupových sálech a přilehlých místnostech chrámů vykonávali své povinnosti kněží, do svatyně, umístěné ve sledu místností nejhluběji a v přítmí, bez přímého osvětlení, potom vstupovali jen kněží určených hodností – zastupovali přece ve službě bohu panovníka!

Bůh sídlil ve svém kultovním obrazu, který bylo třeba každý den obdařit obětinami, a uctít předepsanou liturgií. O svátečních dnech pak obraz boha opouštěl chrám, nesen na nosítkách kněžími. Často se i v chrámové výzdobě objevuje motiv posvátné bárky boha (*wjA*), v níž se vydával na cestu z chrámu. Při velkých procesích, jako byl například svátek Ipet ve Vasetu, to nebyli jen kněží, případně další chrámoví zaměstnanci, kdo se k bohu směli přiblížit. Byla to příležitost i pro ostatní Egyptany – bůh byl při těchto výjimečných okamžicích lidem velmi blízko (Bell 1998: 163–173). Největším božským chrámem Egypta Nové říše byl Amonův chrám ve Vasetu, dnešním Karnaku. Amonův kultovní komplex ovšem pokrýval celý Vaset, a Amon se pravidelně vydával na cesty mezi jednotlivými chrámy. Bůh nesený na bárce mohl poskytovat věštby; při významných svátcích byl doprovázen panovníkem, ve Vasetu zejména při svátku Ipet, a Krásném svátku Údolí. Tento druhý významný svátek souvisel nejen s božskými chrámy na východním břehu, ale i s královskými zádušními chrámy.

2. Zádušní chrám za Nové říše

Tzv. zádušní chrám je již od Staré říše velmi významným kultovním místem. Označení zádušní chrám je egyptologický termín, který nemá v jazyce starých Egyptanů ekvivalent. Až do Nové říše se občas užíval starý název *Hwt kA* – dům *kA*, tedy ducha (resp. jedné duševní složky) zemřelého. Šlo o velké královské kultovní komplexy, jejichž rozvaliny jsou dodnes k vidění na Západním břehu v Luxoru (staroegyptském Vasetu). Neměly patrně přesně

totožnou funkci se svými předchůdci z dob starších, také nestály těsně u hrobky, ale byly o dní vzdáleny – králové Nové říše jsou pohřbeni v Údolí kráků, ve skalním masivu za těmito chrámy. Údolí králů budovali řemeslníci usídlení ve vesnici, ležící v místě dnes zvaném Dér el-Medína. Tito řemeslníci byli výjimečně postavenými osobami – věnovali se královským hrobům, a byli zaopatrzeni státem. Právě oni a osazenstvo zádušních chrámů tvořili Západní Vaset – město u pohřebiště.

Často se o královských zádušních chrámech hovoří také jako o „chrámech resp. sídlech milionů let“ – *Hwt nt HH n rnpt* (o oprávněnosti názvu „zádušní chrám“ pro „chrám milionů let“ se vedou spory, srovnej Haeny 1988). Druhá nejstarší zmínka o tomto termínu vůbec pochází z nápisu prvního krále 18. dynastie, Ahmose, z lomů v Tuře. Není však doloženo, že by byl takový chrám ve Vasetu postavil, byť stavěl mnoho, a to i kultovní objekty pro královskou rodinu. Další panovníci 18. dynastie také nemají chrám jednoznačně doložen, a to až po Thutmose II. (podrobně rozvádí tyto úvahy Haeny 1998: 86–93).

Jedním z nejpozoruhodnějších chrámů tohoto typu je Hatšepsutin terasovitý chrám v Dér el-Bahrí. Na jeho příkladu je dobře vidět uspořádání kombinace královského kultu a kultu bohů, které jsou v tomto typu chrámů přítomny současně – chrám obsahuje například kapli bohyně Hathory, boha Anupa atd. Hatšepsutin chrám také obsahuje elementy uspořádání, které se potom ve většině chrámů na Západním břehu opakují. Od její doby se také ujal zvyk, kdy při velké slavnosti Krásného svátku údolí bůh Amon, cestující ze svého chrámu na Východním břehu, zastavoval se svou bárkou v každém královském chrámu na Západním břehu. Tento velký svátek byl příležitostí pro bohaté procesí bárky boha Amona, kterého se účastnilo pochopitelně velké množství kněží. Musel to být pro kněžstvo chrámů na Západním břehu významný svátek, a jistě také mnoho kultovních povinností. Pro Vaset to znamená, že oba břehy byly propojeny sítí obřadních vazeb, které vycházely z kultu boha Amona. Zda-li je přesné nadále mluvit o chrámech zádušních, či se přiklonit k jinému označení, je stále předmětem diskusí, avšak za jisté můžeme považovat, že se jednalo o velké a významné obřadní i hospodářské struktury. Také je odůvodněné předpokládat, že v nich byl přítomen kult krále (v některých chrámech lze doložit kapli s nepravými dveřmi) i kult božstev.

Po Hatšepsutě králové se stavbou monumentálních komplexů pokračovali – dnes patří k nejznámějším chrámy Ramesse II. a Ramesse III. Jejich bohatá výzdoba sice ukazuje při rituálních činnostech ponejvíce panovníka, avšak je jasné, že procesí Amonovy bárky, které putovalo mezi oběma břehy, a potom po královských chrámech na Západním břehu, se neobešlo bez součinnosti desítek kněží a dalšího chrámového personálu. Takové ovšem byly pro chrámy na Západním břehu dny sváteční – dny všední byly naplněny rituálními povinnostmi k sochám božstev a panovníků, a správou chrámového majetku. Na komplexu Ramessea, jak se dnes říká chrámu Ramesse II., i na příkladu chrámu Ramesse III. je vidět, že vlastní chrámová stavba byla obklopena množstvím hospodářských budov. Celý komplex byl, stejně jako jiné chrámy Nové říše obehnan zdi, a mohl k němu přiléhat také královský palác – jasně je to patrné u chrámu Ramesse III. v Medínit Habu.

Proměny společenského postavení kněží – od králových delegátů v rituálu k thébské teokracii

Kněží nebyli téměř po většinu egyptských dějin oddělenou společenskou vrstvou, která by se vyznačovala zcela svébytným stylem života, například povinným celibátem. Naopak, víme o mnoha příkladech, kdy jedna a tatáž osoba nesla tituly, které dnes máme sklon označit za „církevní“ a „světské“. Ve Staré říši a Střední říši to mohli být místní správci či vládci kraje, kteří si osobovali důležitou úlohu v kněžstvu krajského boha. Dalším takovým příkladem, již z Nové říše, je třeba hodnostář a velekněz Amonův Hapuseneb za vlády královny Hatšepsut, který se dokonce tituluje poněkud archaicky jako „představený Horního Egypta“ (Kees 1953: 11).

V 19. dynastii pak představuje typ kněze a hodnostáře v jedné osobě velekněz Bekenchons, jehož autobiografie se dochovala na jeho soše, apod. Koncentrace moci v rukou takto postavených osob mohla ovšem královskému úřadu uškodit. Situaci, kdy se královský úřad ocitne v pozadí vzhledem k úřadu kněžskému, se snažili panovníci předejít. Za jeden takový pokus o zvýraznění role krále je možno považovat i Achnatonovu „reformu“ – panovník se opět ocitl v čele kultu, i v hrobkách soukromníků je to především on sám, či královská rodina, která zprostředkovává kontakt se slunečním božstvem. Jeho úsilí v tomto ohledu vlastně nebylo takovou novinkou, uvědomíme-li si fakt, že to byl původně pouze panovník, kdo sloužil bohům. Celková tvárnost nového kultu Atona, který přesto kněžstva – již jen z praktických důvodů, pro službu v rozsáhlých chrámech měl – však nebyla přijata.

Achnatonův pokus o ideologickou inovaci se tedy neujal a kněžstvo mnoha bohů nadále hrálo ve státě a společnosti Egypta důležitou úlohu. Ramesse II. a jeho dynastie udržela autoritu panovníka, a Ramesse II. nacházíme, jak investuje nové velekněze se vši autoritou jediného přípustého královského rozhodování v této otázce. Jeho rodina se ostatně s kněžskými vrstvami propojila – významným knězem a později hlavou kněžstva Ptahova v Mennoferu byl jeho syn Chamuaset, který se zasloužil o kult býka Hapiho. V Reově kněžstvu zase působil další syn Ramesse II., princ Meriatum (Kees 1953: 92–96).

Také v ramessovské době docházelo k propojení úřadu velekněží, například Amonova ve Vasetu, a vezirátu. Pro silného panovníka, jak poznamenal Hermann Kees, to mohlo být pohodlné, jinak spíše nebezpečné. Podobně tomu bylo i s dalším hromaděním titulů a moci v rukou osob, které držely vysoké úřady i kněžské hodnosti.

Koneckonců i na konci Nové říše, kdy měla královská dynastie ustoupit dynastii Amonových velekněží, nebyli tito velekněží osobami uzavřenými v chrámech – klíčová postava celého období, muž jménem Hrihor, byl zřejmě také významnou osobností ve vojsku, a i to mohl být důvod, proč nakonec v boji o moc uspěl. Zdá se, že Hrihor respektoval posledního krále 20. dynastie, Ramesse IX., až do jeho skonu, a poté se i spolu s dalším hodnostářem, Nesbanebdzedem, rozdělil moc a správu Egypta. Vasetští velekněží ovládali Horní Egypt, resp. jeho jižní část, a s králi sídlícími v Deltě se nestřetávali.

V jistém smyslu můžeme o splynutí hodností mluvit i v osobách panovníků 21. dynastie, z nichž někteří byli držitelé titulu králů i Amonových velekněží. Byl to ovšem výrazný posun od doby, kdy král, Amonův (Amon-Reův) syn, delegoval jako nejvyšší garant řádu světa kněze k chrámové službě.

Též v Pozdní době, v 1. tisíciletí př. Kr., se setkáváme, například v osobě Montuemhata, vasetského knížete a 4. proroka Amonova (majitele rozlehlé hrobky v Západním Vasetu, který žil v době 7. století př. Kr.), s držitelem „světské“ a „církevní“ hodnosti. Zřejmě to tedy bylo plně v souladu s egyptskou představou uspořádání společnosti.

V Pozdní době, v průběhu 1. poloviny 1. tisíciletí, se také setkáváme s osobnostmi, které nahromadily celou řadu kněžských titulů, a završily svou kariéru též významným státním úřadem. Příkladem takové postavy může být muž jménem Padineit (vlastník významné hrobky z té doby, umístěné v Sakkáře).

Ženy v kněžstvu

Tuto kapitolu uvádíme zvláště nikoliv proto, že by připadala výjimečná samotným Egyptanům, ale spíše pro přehlednost výkladu, neboť tato otázka může připadat zcela zvláštní dnešním generacím. Ženy totiž ve staroegyptském kněžstvu měly od počátků přidělenou úlohu. Již ve Staré říši se setkáváme u mnoha významných žen s tituly kněžek „služebnic božích“ *Hmt nTr*, a to nejčastěji bohyň Neit a Hathor. I v ženském kněžstvu byla přítomna hierarchie. Již velmi časně se objevuje titul *Hmt Mnw* – manželka boha Mina. Obdobný titul, „manželka boha“ – *Hmt nTr* (píše se jinými znaky než *Hmt nTr* = kněžka) – měl naznat v dalších staletích velkého rozmachu, zejména v Nové říši.

Ve Střední říši se pak střetáváme i s kněžkami s titulem *wabt*. V Nové říši potom se s ženami setkáváme jednak v pozici hudebnic a zpěvaček v chrámu, a jednak ve vysokých kněžských hodnostech. K těm prvním lze dodat, že s postupnou profesionalizací kněžstva se již nevyskytují ženy s titulem *wabt*, ale jsou to pěvkyně – ve Vasetu je častým titulem každé významnější ženy *Smat Imn*, pěvkyně boha Amona (Fischer 1982: 1102). Vidíme je při procesích a význačných obřadech, jak doprovázejí hudbou, a snad i zpěvem a tancem, sváteční průvod božstva.

Ženy také mají významné hodnosti, víme i o druhém proroku-ženě bohyně Muty. Zvláštní význam potom má titul božských manželek. Ženy královského původu drží již zmíněny titul *Hmt nTr n Imn* – Božská manželka Amonova. Jsou to během 18. dynastie královny i princezny, které se honosí touto hodností (Gitton – Leclant 1977: 792–812).

Božské manželky Amonovy se účastnily obřadů, hrály bohu na sistrum, a měli zvláštní obřadní úbor. Některé z nich měly také specifický titul „Ruka boží“ – *Drt nTr*. Měly se stát po koci Nové říše významnými postavami a konečně přímo politickými osobnostmi v Pozdní době, zejména za 25. a 2. dynastie, kdy ovládaly vasetský „církevní“ stát.

Kněžstvo Pozdní a řecko-římské doby – strážce a zdroj tradice egyptské vzdělanosti

Náš příspěvek je sice věnován kněžím Nové říše, avšak nebyl by úplný, kdybychom se nezmínili alespoň několika slovy o kněžích Pozdní doby, dědicích tradice profesionalizace kněžstva z dob Nové říše. Právě oni to totiž byli, kdo předali antické tradici – a tím na dlouhou dobu i tradici evropské – obraz egyptských kněží.

Tito kněží pozdní tradice byli vportrétovali Hérododem (kniha II, 37) takto: ... *Kněží si holí celé tělo každý třetí den, aby na sobě neměli při bohoslužbě žádnou veš, ani jinou nečistotu; nosí jen plátěný oděv a lýčené sandály z papyru. Jiný oděv na sebe nesmějí vzít, ani jinou obuv. Každý den se dvakrát koupají ve studené vodě, a rovněž tak dvakrát za noc. Zkrátka řečeno, dodržují tisíceré zbožné obyčeje ...* (překl. J. Šonka).

Hérodotos se soustředí, jak poznamenal Sergio Pernigotti právem, především na vnější stránku, zatímco další, pozdější antický autor – Porfyrius, v díle *De Abstinencia*, popisuje spíše vnitřní kvality těchto duchovních – rozjímáním kněží dosahují poznání, zbožnosti, a duševní jistoty, jsou stále v kontaktu s poznáním, a tedy živost jejich chápání se rozvíjí, jsou rozvážní, vyrovnaní, skromní, vystupují důstojně a umírněně, i jejich chování tomu odpovídá – mírný výraz tváře není narušen než letným úsměvem, oděv je skromný, jedí a pijí střídavě. Kněží dle tohoto obrazu jsou ideálem vyrovnaného, moudrého a nesobeckého člověka.

Tyto klasické prameny však zachycují právě pozdní fázi vývoje egyptského kněžstva, jeho formalizaci a striktní oddělení od ostatních vrstev společnosti. Kněží střežili tradice, chrámy byly archivy a knihovny, které měly strážít poznání, jež nemělo být přístupno nepovolaným. V této době se také kněžská vrstva stává uzavřenější i v tom smyslu, že úřady se často dědí, a to po generaci v jednom rodě. Jelikož však kněžský úřad nepředstavuje jen povinnosti, ale také výnosy, mohlo docházet také ke sporům o obsazení kněžských hodností, jak nás informuje například text papyru Rylands III. Celkově byli kněží Pozdní, a poté Ptolemaiovské, doby nositelé tradice, kterou se snažili uchovat nezměněnou, ačkoliv v některých ohledech vlastně situaci ve starších dobách neodpovídala. Profesionalizace kněžstva začala ve vyhraněné podobě právě až během Nové říše.

Literatura

Arnold, Dieter

1986 „Tempelarchitektur“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 359–363;

Baines, John

1997 „Temples as Symbols, guarantors and participants in Egyptian civilization“, in: Quirke, Stephen, (ed.), *The Temple in Ancient Egypt*, London: British Museum Press;

Bell, Lanny

1998 „The New Kingdom ‚Divine Temple‘: The Example of Luxor“, in: Shafer, Byron, (ed.), *Temples of Ancient Egypt*. London: I. B. Tauris, s.127–184;

Browarski, Edward

1986 „Tempelpersonal I“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 387–401;

Gitton, Michel – Leclant, Jean

1977 „Gottesgemahlin“, Lexikon der Ägyptologie II, kol. 792–812;

Haeny, Gerhard

1998 „New Kingdom ‚mortuary temples‘ and ‚mansions of millions of years‘“, in: Shafer, Byron, (ed.), *Temples of Ancient Egypt*. London: I. B. Tauris, s. 86–126;

Helck, Wolfgang

1982, „Priester“, Lexikon der Ägyptologie IV, kol. 1083–1097;

1986a „Tempelbennungen“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 363–365;

1986b „Tempelwirtschaft“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 414–419;

Fischer, Henry G.

1982 „Priesterin“, Lexikon der Ägyptologie IV, kol. 1100–1105;

Kees, Hermann

1953 *Das Priestertum im Ägyptischen Staat vom Neuen Reich bis zur Spätzeit*, Leiden: Brill;

1964 *Die Hohenpriester des Amun von Karnak von Herihor bis zum Ende der Äthiopenzeit*, Leiden: Brill;

Kessler, Dieter

1986 „Tempelbesitz“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 365–376;

Martin-Pardey, Eva

1986 „Tempelpersonal II“, Lexikon der Ägyptologie VI, kol. 401–407;

Pernigotti, Sergio

1997 „Il Sacerdote“, in: Donadoni, Sergio, (ed.), *Luomo egiziano*, Bari: Laterza;

Quirke, Stephen (ed.),

1997 *The Temple in Ancient Egypt*, London: British Museum Press;

Roth, Ann Macy,

1991 *Egyptian Phyles in the Old Kingdom*, Chicago: Ann Arbor;

Sauneron, Serge 1957 *Les pretres de l’Ancienne Egypte*, Paris: Éditions du Seuil;

Shafer, Byron, (ed.),

1998 *Temples in Ancient Egypt*, London I. B. Tauris.
